

SZEMLE

A republikanizmusok sokszínűsége

Nagy Ágoston és Pap Milán (szerk.): *Klasszikus és modern republikanizmusok. Eszmetörténeti tanulmányok, Ráció Kiadó, Budapest, 2021, 275 old.*

A Ráció Kiadó gondozásában megjelent kötet, amint azt a szerkesztők által jegyzett előszó is hangsúlyozza, a republikanizmusok sokféleségét kívánja felmutatni szerteágazó, rendkívül sok réteget megmozgató eszmetörténeti perspektívában. A kötet újdonsága, hogy nem a republikanizmus nagy narratíváira (a reneszánszra vagy az amerikai forradalomra) koncentrálnak, hanem első blokkjában a „magyar republikanizmus” előtörténetének egyes epizódjaiba enged betekintést, második blokkjában pedig szélesebb merítést ad az „euroatlanti övezet” republikanizmusainak eszmetörténetéből. A kötet széles látókörét nem csupán a tematikai merítés sokszínűsége, hanem a megközelítésmódok interdiszciplináris jellege is kifejezi: egyes tanulmányok elsődlegesen az irodalomtörténet (Köllő Zsófia: *Republikanizmus és patriotizmus a Nádasdy-Mausoleumban*, Nagy Ágoston: *A „thermidori köztársaság” ünnepkultúrájának tapasztalata Kisfaludy Sándor Naplójában*, Takáts József: *Republikánus norma és verses regény*, Förköli Gábor: *Örökletes monarchia és honpolgári erény. Az államminiszter alakja a 17. századi francia nyelvű népszerűsítő politikai irodalomban*), a történettudomány (Petneházy Gábor: *Filozófusok a kormánynál. A republikanizmus esélyei Erdélyben a Báthory-korszakban*, Miru György: *Republikánus szabadság és demokratikus önkormányzat: Kossuth példája*), a politikátörténet (Vajda Zoltán: *A republikánus erény fogalmának differenciálódása újkövői kontextusban. Az antiföderalisták esete az 1787. évi amerikai alkotmánnyal*, Lévai Csaba: *Hogyan biztosítható az erényes köztársaság fennmaradása? A klasszikus republikanizmus, a skót felvilágosodás*

és a fizokratizmus összefonódása Thomas Jefferson gazdaság- és külpolitikai gondolkodásában, Pap Milán: *Posztkommunista republikanizmus? A liberalizmus kiigazításának programja a rendszerváltás utáni Magyarországon*) vagy a politikai filozófia (Demeter M. Attila: *Nacionalizmus és patriotizmus között. Bárány Eötvös József a nemzetiségi kérdéssel*, Balogh László Levente: *A cselekvők köztársasága. Hannah Arendt republikanizmusáról*) felől közelítik meg a témát, de a közös eszmetörténeti orientációnál fogva egyikről sem lehet azt állítani, hogy megmaradna diszciplínája hagyományos keretei között.

Amint a felsorolt címekből is kitűnik, a kötet írásai a szerteágazó történeti anyagban főként olyan republikánus kulcsfogalmakat vesznek górcső alá, mint a patriotizmus, a honpolgári erény, az önkormányzatiság. Egy rövid recenzió keretében felsorolni sem lehet azokat a történeti kontextusokat, amelyekben ezek a fogalmak elemzésre kerülnek, politikaelméleti nézőpontból azonban kiemelhető, hogy több tanulmány osztja a nézetet, miszerint a decentralizáció, az önkormányzatiság elve összekapcsolódik a honpolgári erény kibontakozásával, az ebből létrejövő patriotizmus pedig a szabadság növekedéséhez vezet.

Amint Demeter M. Attila meggyőzően kimutatja, a 19. században Eötvös József már érzékelte, hogy a nemzetiségi probléma az állam túlzott hatalmának, pontosabban a korlátlan népszuverenitásnak a következménye. Demeter értelmezése szerint Eötvös József korai, *A XIX. század uralkodó eszméi* című művében a nacionalizmus meghaladásának programját a nemzeti, hanem községi (municipális) alapon működő

Bakcsi Botond (1979) – doktorandusz, BBTE, Kolozsvár, boticus@gmail.com

önkormányzás elvének alkalmazásában vélte megtalálni. Egyéni szabadságon sem elsősorban az egyéni jogokat vagy azok kiterjesztését, hanem az önkormányzás képességét és lehetőségét értette. Ez pedig egyúttal azt is jelenti, hogy a közösség megalkotását alapvetően nem születési vagy nyelvi alapon, hanem elsődlegesen politikai úton szerveződő folyamatnak tekinti, amely lehetővé teszi a politikai szabadság valós megtapasztalását.

Eötvösnek ez a koncepciója egyrészt a „szabadság kis köreinek” bibói logikáját előlegezi meg, másrészt a magyarországi rendszerváltást követő felvetéseket is, amelyek a republikanizmusban látták a liberalizmus kiigazításának lehetőségét. Tanulmányában Pap Milán arról értekezik, hogy Kende Péter és Tamás Gáspár Miklós a rendszerváltás körüli években a liberalizmus válságát éppen az egyéni magatartás antipolitikaivá válásában látták, vagyis abban, hogy az egész magyar társadalomban felerősödött a politikai részvétel ellenzése. Az említett két szerző korabeli elgondolásai szerint a liberalizmus meghaladása csak akkor válhat lehetségessé, ha az individuális jogokat és szabadságokat sikerül összekapcsolni a közérdekkel, a republikánus szabadság pedig az embernek a közösségi döntésben való részvétele során bontakozhat ki.

Balogh László Levente írása Hannah Arendt gondolkodása kapcsán azt emeli ki, hogy a cselekvés közvetlenül az emberek között zajlik, mégpedig pusztán a beszéd médiumán keresztül, és nem igé-nyel semmilyen egyéb materiális közvetítést. Ennek a cselekvésnek az alapfeltétele a pluralitás, vagyis egy olyan kapcsolatszövet az emberek között, amely aktív módon a nyilvánosságban tud megjelenni. Az arendti politikaelmélet éppen azért nem ringatja magát a hatalommentesség utópikus álmában, mert a hatalmat nem akarati tényezőnek fogja fel, hanem emberek közötti cselekvésnek. Ebben a cselekvésben azonban éppen az emberi szabadság nyilvánul meg, amely a politika elsődleges értelme. A hatalommal nem valaki rendelkezik, hiszen az a másokkal való összefogásban és közös cselekvésben áll, és csak addig létezik, ameddig a csoport összetart. A *res privata* így sohasem létezhet a *res publica* nélkül, a kettő bonyolult kölcsönviszonyban áll egymással, és a hatalom sem egy semleges „dolog”,

amelyet önkényesen ki lehetne sajátítani (hiszen akkor már erőszakká alakulna), hanem „egy konfliktusokkal teli tér, amelyben az eltérő vélemények artikulálódnak”. (233.)

Összességében elmondható, hogy a *Klasszikus és modern republikanizmusok* c. tanulmánygyűjtemény sikeresen teszi többes számba a republikanizmus fogalmát, mégpedig úgy, hogy egyszerre képes felmutatni a republikanizmusok különböző történeti tradíciót és artikulálni azok elméleti kérdéshorizontját. Ahogy Balogh László Levente írja: „A republikanizmusról szóló politikai vitáknak mindig egyszerre van történeti és elméleti dimenziója, amelyek azonban nem légüres térben mozognak, ezért a fogalom, ha nem is reaktív, de mindenképpen reflexív, amely eszmetörténeti és társadalmi folyamatokra egyszerre reflektál, azokat megelőlegezi, illetve követi.” (224.) A kötet ugyanakkor arra a kérdésre is választ ad, hogy miért lehet ma szükség a republikánus tradíciók felelevenítésére. A demokráciák kiüresedésének és a nacionalizmusok újbóli előretörésének korában ugyanis nem hiábavaló annak felidézése, hogy a közjó fogalmának értelmezésére vonatkozó nyilvános viták és az azok elfogadása mentén kialakuló politikai közösségek nélkül a politikai intézmények, legitimitáció hiányában, hosszú távon mindig is működésképtelenek maradnak. Az elméleti modellezés terén ugyanakkor a politikai rend liberális felfogásai az individuális jogok és szabadságok abszolutizálásához vezetnek, a kommunitarista elméletek pedig csak a hatalom kisajátításának büvkörében képesek mozogni. Ezekkel szemben a republikánus alternatíva az individuális szabadságok abszolutizálását és a hatalom kisajátításának logikáját szeretné kiiktatni a politika teréből, mégpedig úgy, hogy mindeközben a jogok se csorbuljanak, és a hatalom eszméje se vesszen el. Republikánus perspektívából a mások fejével való gondolkodás a közösségi érzékre vonatkozó képességből fakad, és éppen ebből a jellegéből kifolyólag lesz több a szélsőséges individualizmusnál, és marad kevesebb a kommunitarista felfogások hatalomközpontú normatív igényeinél.

Bakcsi Botond